

A 08.00 02
4-29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՒՅՔԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԱՐԱՄ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ը.00.02 «Տնտեսության, նրա ճյուղերի տնտեսագիտություն և կառավարում»
մասնագիտությամբ տնտեսագիտության ֆեկնաժողի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՍԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2007

Ատենախոսության բեման հաստատվել է ՀՀ Կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտում:

Գիտական ղեկավար՝ տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Սամսոն Աշոտի Դավոյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ Խաչատուրի Մարկոսյան

տնտեսագիտության թեկնածու
Արամ Ալբերտի Արշակյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ ՀՀ ՖԷՆ Տնտեսագիտական
հետազոտությունների ինստիտուտ

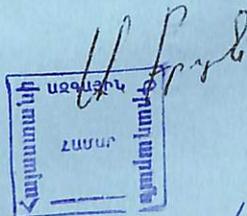
Պաշտպանությունը կայանալու է 2007թ մայիսի 31-ին, ժամը 16⁰⁰-ին, ՀՀ Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի 060 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ 0010 Երևան, Տիգրան Մեծի 4:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2007թ. ապրիլի 28-ին:

060 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
տնտեսագիտության թեկնածու

Ա.Մ.Զբոյան

1843-2009

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Մարդկության պատմության ընթացքում, երբ հասարակական հարաբերությունները հասել են որոշակի մակարդակի, տեղի է ունեցել սեփականության տարբեր օբյեկտների առանձնացում համապատասխան սուբյեկտների ձևավորումով, և ի հետևանք դրանց գոյացման, անհրաժեշտություն է առաջացել հասարակայնորեն բաժանել աշխատանքը: Աշխատանքի այդ բաժանումը մարդկության պատմության վաղ ժամանակաշրջանում սկսել է ձևավորել շուկայական հարաբերությունների մախառըյալներ երկու տարբեր ոլորտների միջև, առաջ բերելով առևտուրը որպես շուկայի անբաժանելի և անհրաժեշտ մաս: Սակայն հազարամյակներ են անհրաժեշտ եղել, որպեսզի այն ժամանակներում աղմուկավորված շուկան աստիճանաբար ստանալով իր բոլոր բաղկացուցիչները, ձևավորվի և սկսի գոյատևել իր օրենքներից համապատասխան: Շուկայի և շուկայական հարաբերությունների գիտական տեսության հիմնադիր է հանդիսանում Ա.Սմիթը, որն առաջինը տվեց ամբողջ տնտեսության մեջ տարբեր ոլորտներում առանձին ձեռնարկությունում աշխատանքի բաժանման տեսակները:

Աշխատանքային հարաբերությունները և աշխատանքին վերաբերող գործոնները առանձնացնում են «աշխատանք» ապրանքը շուկայի մյուս ապրանքներից, կարևորելով նրա ձեռք բերման պայմանները նրա գնից, չէ որ «աշխատանքը» չի կարելի առանձնացնել աշխատողներից: Այսինքն «աշխատանք» ապրանքը իր առաջարկով և պահանջարկով ձևավորում է իր առանձին շուկան, որն էլ իր հերթին կարգավորում է զբաղվածության հիմնախնդիրները, փոխհամաձայնեցնելով աշխատաշուկայի սուբյեկտների և ինստիտուտների գործողությունները: Մենք օգտագործում ենք «աշխատաշուկա» տերմինը, հաշվի առնելով, որ «աշխատանքի շուկա» և «աշխատուժի շուկա» տերմինները հոմանիշներ են: Չնայած ըստ Կ.Մարքսի իրական ապրանք է հանդիսանում աշխատուժը, քանի որ աշխատատուին հետաքրքրում է աշխատողների այն քանակը, որը կապահովի անհրաժեշտ քանակի աշխատանքը, իսկ աշխատողի համար աշխատանքի քանակը որոշում է աշխատավարձի չափը: Կարող ենք ասել, որ աշխատաշուկան մի համակարգ է, որտեղ փոխազդելով միմյանց վրա աշխատուժի տերերը և աշխատանքի միջոցների տերերը ձևավորում են աշխատուժի գինը, աշխատուժի առաջարկի և պահանջարկի ծավալը և կառուցվածքը, մրցակցությունը ըստ տարբեր մասնագիտությունների և ոլորտների: Ի հետևություն կարող ենք ասել, որ աշխատաշուկան առանձնահատկորեն տարբերվում է մյուս շուկաներից՝ սահմանափակորեն է ենթարկվում առաջարկի և պահանջարկի օրենքին, չի կարողանում հասնել լրիվ զբաղվածության մոյնիսկ զարգացած տնտեսություններում: Այդ առանձնահատկությունը կապված է «աշխատանք» ապրանքի պահանջարկի կախվածությունից ժողովրդագրական իրավիճակից և աշխատավարձերի ոչ լրիվ չափով արձագանքելուն շուկայի օրենքներից՝ այն չի կարող անվերջ փոքրանալ: Աշխատաշուկան իր բնույթով միատարր չէ: Այն տարբերվում է աշխատուժի որակով, ազգությամբ, սեռով, տարիքով և այլն: Աշխատաշուկայի սահմանները կախված են աշխատուժի ամբողջական պահանջներից և նրա առաջարկի ընդհանուր ծավալից: Այսինքն աշխատաշուկայի սուբյեկտների կազմում ոչ միայն աշխատանք փնտրողներն են գտնվում, այլև աշխատողները: Այսինքն աշխատաշուկայի գործունեությունը կայանում է ոչ միայն աշխատողների ազատման, վերապատրաստման և աշխատանքի տեղավորման մեջ, այլև տարբեր որակի աշխատուժի գնահատ-

ման, այսինքն աշխատաշուկայի հավասարակշռության աշխատավարձի ձևավորման մեջ: Չարգացած տնտեսության մեջ տարբեր ոլորտների աշխատավարձերը համարյա հավասարվում են: Սակայն տնտեսություններում, որտեղ զբաղվածության հիմնախնդիրը սուր է դրված, կա գործազրկության համեմատաբար բարձր մակարդակ, կա նաև տարբերություն առկա աշխատավարձերի միջև: Այդ տնտեսություններում կան հիմնախնդիրներ, որոնք պահանջում են շտապ լուծումներ: Իսկ այդ հիմնախնդիրներից ամենահիմնականը, որը կապված է երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակի հետ, դա գործազրկությունն է: Գործազրկությունը առկա է այն դեպքում, երբ աշխատուժի առաջարկը գերազանցում է պահանջարկին: Իսկ ինչպես են մեկնաբանում աշխատաշուկայի այդ երևույթը տնտեսագիտական տարբեր ուղղությունները: Մարքսը գործազրկությունը համարում է կապիտալի կուտակման հետևանք: Կապիտալի օրգանական կազմի աճի հետ նվազում է աշխատուժի պահանջարկը և առաջանում է բնակչության հարաբերական «ավելցուկ»: Այն հարաբերական է, որովհետև պահանջարկի մեծանալու հետ նրանց մի մասը ներգրավվելով արտադրության մեջ դադարում է ավելցուկ լինելուց: Ըստ Մարքսի այդ «ավելցուկը» լինում է 3 տեսակի՝ հոսուն, լճացած և քարքված: Ժամանակակից տնտեսագիտությունը տարբերում է գործազրկության հետևյալ ձևերը՝ կամավոր, հարկադրական, ֆրիկցիոն, կառուցվածքային, սեզոնային և ցիկլային: Գործազրկության կապը ամբողջական առաջարկի և գների միջև լավագույնս երևում է ամբողջական առաջարկի հանրահայտ AS կորից: Կորի 1-ին հատվածը, որը անվանում են «քեյնսյան», լավ ուսումնասիրել է անգլիայի տնտեսագետ Քեյնսը՝ տալով ամբողջական պահանջարկի աճ, տնտեսությունը լավագույնս օգտագործելով իր ռեսուրսները, ավելացնում է իրական արտադրանքի ծավալը, գները մնում են նույնը, գործազրկությունը նվազում է: Կորի 2-րդ հատվածը բնորոշվում է արտադրանքի ծավալի մեծացման հետ գների աճով, քանի որ տարբեր շուկաների փոխներգործությունից լրիվ զբաղվածությունը թռիչքաձև է հաստատվում և կա ռեսուրսների դեֆիցիտ: Կորի 3-րդ հատվածը կոչվում է «դասական»: Ըստ դրա շուկան կարող է լրիվ զբաղվածության հասնել առանց պետական միջամտության, սակայն այդ դեպքում ամբողջական պահանջարկը ավելացնելով կհանդիպենք ապրանքային դեֆիցիտի և գների բարձրացման: Աշխատաշուկայի գործունեության վերաբերյալ կան ձևավորված հետևյալ ուղղությունները՝ մարքսյան, նորդասական, քեյնսյան, մոնետարիստական և ինստիտուցիոնալ: Մարքսյան տնտեսության մոտեցումը մենք արդեն նշել ենք, ելնելով աշխատուժի յուրահատկությունից: Նորդասական ուղղությունը (Փ.Սամուելսոն, Ռ.Ֆելդստայն, Ա.Լաֆֆեր) անվերապա հորեն ընդունելով «անտեսանելի ձեռքի» դերը շուկայում, պնդում են, որ աշխատաշուկայում կարգավորիչ դեր է տանում աշխատավարձը ստեղծելով հավասարակշռված վիճակ, կարգավորելով աշխատուժի առաջարկն ու պահանջարկը: Ըստ դասական տնտեսագետների պաշտպանած տեսության գներն ու աշխատավարձերը բավական ճկուն են շուկայական հավասարակշռությունը արագ վերականգնելու համար և համաձայն դրա, դիտարկելով տնտեսությունը որպես ինքնակարգավորող մեխանիզմ, իր «առաջարկը ստեղծում է իր սեփական պահանջարկը» կարգախոսով, ճգնաժամերի ժամանակավայր բնույթով, կարող ենք ասել, որ այն մշտապես գործում է լրիվ զբաղվածությամբ և իր ներուժային արտադրանքի մակարդակով: Ընդունելով աշխատավարձի բացարձակ էլաստիկությունը հիմք, նորդասական ուղղության տնտեսագետները գտնում են, որ փոփոխվելով առաջարկի և պահանջարկի ազդեցության տակ, այն ստեղծում

է շուկայական հավասարակշռություն, որի դեպքում գործազրկությունը անհնարին է: Սակայն նրանք հաշվի չեն առնում, որ աշխատավարձը պետք է լինի գոնե այնքան, որ համապատասխանի աշխատուժի վերարտադրությանը, գործազրկությունը կամավոր բնույթ չունի և աշխատաշուկայի ինստիտուտները օգնում են, այլ ոչ խանգարում շուկայի կարգավորմանը: Քեյնսյան դպրոցի տնտեսագետների կարծիքով քանի որ շուկային բնորոշ է անկայունությունը, այն չի կարող իր ներքին ռեսուրսներով դուրս գալ ճգնաժամից: Աշխատավարձի իջեցումը կբերի հակառակ արդյունքի՝ գեոդոնակության և պահանջարկի անկում, գործազրկության աճ: Իսկ եթե պետությունը իր ակտիվ քաղաքականությանը մեծացնի ամբողջական պահանջարկը ճկուն ֆիսկալ քաղաքականության հետ միասին, կհասնի տնտեսական աճի, աշխատուժի պահանջարկի մեծացման, աշխատավարձերի բարձրացման և ի հետևանք սպառման մեծացման: Այսպիսով, առաջ քաշելով արդյունավետ պահանջարկի գաղափարը, Քեյնսը տալիս էր տնտեսության անըդիստ զարգացման գաղափարը: Ըստ Ջ.Քեյնսի, գոյություն ունեցող ամբողջական պահանջարկը իր փոփոխություններով, գների և աշխատավարձերի ոչ ճկունության պայմաններում, փոխում է ամբողջական առաջարկի դիմամիկան, ազդելով զբաղվածության հիմնախնդրի վրա իր փոփոխությունների համապատասխան: Դասականները գտնում են, որ ամբողջական պահանջարկը ազդում է գների, բայց ոչ արտադրանքի քանակի և ըստ այդմ զբաղվածության մակարդակի վրա: Դկուն ֆինանսական քաղաքականության շնորհիվ պետությունը կարող է ապահովել տնտեսական աճ հասցնելով զբաղվածությունը և գործազրկությունը բնական մակարդակին: Այսինքն մա չի ընդունում դասականների տեսակետը՝ բե շուկան ինքնակարգավորվող է, այլ այդ մեխանիզմը կատարյալ չէ, և պետությունը ազդելով ամբողջական պահանջարկի վրա ինչու չէ նաև պետական պատվերների տեսքով, կարող է խթանել տնտեսական աճ և զբաղվածության մակարդակի բարձրացում: Մոնետարիստները (Մ.Ֆրիդմեն) ի տարբերություն քեյնսյան ուղղության, հրաժարվում են պետության ակտիվ մասնակցությունից շուկայի կարգավորման գործում: Նրանք առաջարկում են կիրառել միայն դրամավարկային լծակներ: Կատարելով տարեկան 4-5% դրամական զանգվածի ավելացում, կարելի է ավելացնել սպառողների ծախսերը, արտադրության չափերը, հասարակական արդյունքը 3%-ով և ունենալ կարգավորված տղած: Իսկ նվազագույն աշխատավարձի սահմանումը և աշխատաշուկայի այլ ինստիտուտները ընդամենը խանգարում են շուկայի կարգավորմանը և առաջացնում են գործազրկություն: Աշխատաշուկայի կարգավորմանը ուրիշ կերպ են մոտենում ինստիտուցիոնալ ուղղության տնտեսագետները (Գ.Մյուրդալ, Հ.Քեյնքեր, Ջ.Բյուքենեն): Ըստ նրանց գործազրկությունը արդյունք է տնտեսության կառուցվածքային անհավասարակշռության: Նրանք անհրաժեշտ են համարում սոցիալական ծրագրերով և զբաղվածության համար պետական երաշխիքներով հավասարակշռության հասնելը: Նրանք գտնում են, որ պետությունը պետք է լրջորեն հետամուտ լինի առողջապահության, կրթության, շրջակա միջավայրի և ընդհանրապես մարդկային կապիտալի պահպանման և վերարտադրության գործին: Տնտեսության մեջ կատարվող խորը կառուցվածքային տեղաշարժերը, տնտեսական հիմնախնդիրների առաջնահերթությունների փոփոխությունը և դրանց լուծման միջև այդ անհայտ, ոչ ստանդարտ եղանակները բնութագրում են այդ տնտեսակարգը որպես անցումային տնտեսություն: Այս դեպքում զբաղվածության հիմնախնդրի արդի ուսումնասիրություններում կարևորվում են Ֆ.Ա.Հալեկի, Մ.Ֆրիդմանի, Ա.Մ.Քեյնի աշխատությունները որտեղ յուրովի մոտեցում-

ներ են տրվում զբաղվածության հիմնախնդրի վերաբերյալ: Ուստի տնտեսագետներից անցումային տնտեսությունում զբաղվածության հիմնախնդիրներին նվիրված հետազոտություններ են կատարել, հանգեցրել յուրօրինակ օրինաչափությունների, զբաղվածության տնտեսական պայմանների, ձևերի նոր դրսևորումների Վ.Պ.Կոլեսովը, Ա.Չապալսկին, Ե.Գալաբը, Վ.Վ.Ռադակը, Բ.Ռակիտսկին: Հայ տնտեսագետներից սոցիալական ոլորտի և զբաղվածության հիմնախնդիրներին նվիրված աշխատանքներ ունեն հանրապետության առաջատար տնտեսագետները՝ Մ.Խ.Զոքանյանը, Վ.Ե.Խոջաբեկյանը, Գ.Ա.Ղարիբջանը, Յու.Ս.Սովարյանը, Գ.Ե.Կիրակոսյանը, Ա.Խ.Մարկոսյանը, Ս.Ա.Դավոյանը, Հ.Բ.Ղուշյանը, Ա.Հ.Արշակյանը և այլն: Ինչ մոտեցում էլ ունենանք աշխատաշուկայի կարգավորմանը, մի բան պարզ է, որ գործազրկությունը բացասաբար է անդրադառնում մարդկանց և տնտեսության վրա: Այն արտահայտվում է չարտադրված ապրանքների և չիրականացված հնարավորությունների տեսքով: Որոշ տնտեսագետներ առաջարկում են գործազրկության դեմ պայքարել աշխատավարձի ինֆլյացիոն աճի միջոցով: Սակայն դա ժամանակավոր բնույթ կարող է ունենալ: Հետագայում դրա հետևանքով գները կարող են ունենալ ինֆլյացիոն աճ: Այսինքն՝ պետությունը պետք է կարողանա ապահովել ինֆլյացիայի այնպիսի սահմաններ և հարաբերակցություն գործազրկության հետ, որպեսզի կայունացնի տնտեսությունը և բարձրացնի զբաղվածությունը: Զբաղվածության հիմնախնդրի լուծման համար պետությունը պետք է ճիշտ քաղաքականություն վարի նաև ռեսուրսների բաշխման ու վերաբաշխման բնագավառներում:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության նպատակն է՝ վերլուծությունների և կանխատեսումների միջոցով վերհանել զբաղվածության հիմնախնդիրները անցումային տնտեսությունում, ինչպես նաև՝ բնութագրել անցումային շրջանում աշխատաշուկայի ձևավորման առանձնահատկությունները և զբաղվածության բազմագործոնային վերլուծության մեթոդաբանական հիմքերը: Այդ նպատակի իրականացման համար հետազոտության մեջ փորձ է արվում.

- վերլուծել Աշխատաշուկայի ձևավորման հիմնախնդիրների պայմանները անցումային տնտեսությունում
- վերլուծել Հայաստանի Հանրապետության աշխատաշուկան 1991-2005թթ.
- մշակել բնակչության զբաղվածության բնագավառում սոցիալական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները
- լիարժեքորեն տալ ՀՀ տնտեսության մակրոտնտեսական բնութագիրը և բնորոշել բնակչության սոցիալական իրավիճակը
- վերլուծելով ներկայացնել ՀՀ բնակչության թվաքանակի, կառուցվածքի և զբաղվածության բնութագրերը
- սահմանել թաքնված զբաղվածության և քողարկված գործազրկության երևույթները ՀՀ աշխատաշուկայում և տալ նրանց թվային գնահատումները
- մշակել կանխատեսումային մոդել ՀՀ աշխատաշուկայի զարգացման 2007-2011թթ. հիմնական ուղիների վերաբերյալ, աշխատաշուկայի առաջարկի և պահանջարկի ձևավորման հիմնական միտումներից ելնելով
- մշակել ՀՀ աշխատաշուկայի կայունացման և սոցիալական քաղաքականության անհրաժեշտ ուղղությունները անցումային շրջանում

Հետազոտության օբյեկտն է զբաղվածությունը, գործազրկությունը, աշխատանքային հարաբերությունները, սոցիալական իրավիճակը և ՀՀ աշխատաշուկան:

Հետազոտության առարկան: Զննության են առնվում զբաղվածության և գործազրկության ձևերի ամբողջությունը անցումային տնտեսության աշխատաշուկայի ձևավորման պայմաններում:

- Հետազոտության գիտական նորույթը
- տրվել են բնակչության զբաղվածության բնագավառում սոցիալական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, սոցիալական ապահովության համակարգը ճգնաժամային հետամնացությունից հաղթահարելու նպատակով՝ սոցիալական ապահովության ֆինանսական նոր մոդելում վերաբաշխել ուղղությունները և մասնակիցների պատասխանատվության չափերը,
 - սահմանվել են թաքնված զբաղվածության և քողարկված գործազրկության երևույթները ՀՀ աշխատաշուկայում և տրվել են նրանց թվային գնահատումները,
 - ՀՀ աշխատաշուկայի զարգացման 2007-2011թթ. հիմնական միտումներից ելնելով մշակվել է կանխատեսումային մոդել աշխատաշուկայի առաջարկի և պահանջարկի ձևավորման հիմնական ուղիների վերաբերյալ, տրվել են քանակական գնահատումներ վերազինվելու ենթակա և բացման պահանջարկ ունեցող աշխատատեղերի վերաբերյալ ըստ ճյուղերի և ձեռնարկությունների չափերի,
 - կատարվել է կորելյացիոն վերլուծություն, ստանալով կապ բնական աճի, միգրացիայի, հանցագործությունների թվի և գործազրկության միջև,
 - տրվել է ՀՀ աշխատաշուկայի երկակի հավասարակշռության մոդելը, հիստերեզիսի երևույթի մեկնաբանության և հաղթահարման կարևոր ինստիտուտի առաջարկությամբ:

Հետազոտության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը: Ատենախոսության հիմքում օգտագործվել են ՀՀ զբաղվածության մասին օրենքը, ՀՀ զբաղվածության ազգային ծառայության հաշվետվությունները, աշխատաշուկայի, զբաղվածության և գործազրկության հարցերով զբաղվող հայրենական և արտասահմանյան գիտնականների ու մասնագետների աշխատությունները Հայաստանի Հանրապետության Ազգային վիճակագրական ծառայության և այլ կազմակերպությունների կողմից կատարված սոցիոլոգիական, գիտական հետազոտությունների և ուսումնասիրությունների արդյունքները: Աշխատանքում օգտագործվել են նաև հանրապետությունում գործող աշխատաշուկայի ինստիտուտների գիտամեթոդական, օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերի նյութերը:

Հետազոտության արդյունքների տեսական և կիրառական նշանակությունը: Ատենախոսությունում կատարված վերլուծությունները թույլ են տալիս հիմնավորել զբաղվածության հիմնախնդիրների կարևորությունները ՀՀ-ում: Մասնավորապես, զբաղվածության և գործազրկության տնտեսական ձևերի սահմանումը և թվային մեծությունները կարող են հիմք հանդիսանալ աշխատաշուկայի կարգավորման համար: Ատենախոսության որոշ արդյունքներ կարող են օգտագործվել մասնագետների և հանրության լայն շրջանակների կողմից:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները: Ատենախոսությունը քննարկվել է ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտում: Հեղինակի կողմից ատենախոսության թեմայով հրապարակվել են հինգ գիտական հոդվածներ:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է նախաբանից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից և առաջարկություններից, օգտագործված գրականության ցանկից: Աշխատանքի ծավալը օգտագործված գրականության ցանկի հետ կազմում է 127 էջ:

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը

Նախաբանում հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են հետազոտության նպատակը, խնդիրները, առարկան և օբյեկտը, աշխատանքի գիտական նորությունը, աշխատանքի կառուցվածքը:

Ատենախոսության առաջին՝ «Աշխատաշուկայի ձևավորման պայմանները անցումային տնտեսությունում» գլխում ուսումնասիրվել են անցումային տնտեսության աշխատաշուկայի ձևավորման առանձնահատկությունները: Շուկայական տնտեսության պայմաններում աշխատանքային հարաբերություններ կրող մասնավոր կողմերը պետության հետ հավասարապես դառնում են գործընկերներ և, համապատասխանաբար, այդ հարաբերությունները ազատվում են խիստ պետական կարգավորումից և ենթարկվում են շուկայական կարգավորմանը: Գործազրկության նկարագիրը բոլոր երկրներում ինտերնալ տարատեսակ է, սակայն պարզ է, որ աշխատաշուկայի արդյունավետ գործունեության և զարգացման հիմնական խոչընդոտներից են սահմանափակ շարժունակությունը և ենթակառուցվածքների անբավարար զարգացումը: Տնտեսության կառուցվածքային վերափոխությունների պայմաններում և ինստիտուցիոնալ բնույթի խոչընդոտների առկայության պայմաններում աշխատանքի շուկայի կարգավորման ակտիվ քաղաքականության միջոցառումներ են անհրաժեշտ մշակել և ներդրել: Անհրաժեշտ է ակտիվորեն գործարկել աշխատաշուկայի բոլոր ինստիտուտները: Աշխատանքի շուկայի ձևավորման մեջ ինստիտուտների դերը անժխտելի է: Անցման շրջանում սոցիալական միևնույնների սահմանումը շատ կարևոր է, իսկ սոցիալական երաշխիքները պետք է լինեն հուսալի և ռեալ: Եվ քանի որ անհավասարությունը կարող է մեծանալ, իսկ իրավիճակի լավանալը շատ հեղուկ է երևում, «տուժված» կողմը կարող է բարեփոխումներին «ոչ» ասել: Ինստիտուտների դերը կայանում է հիմնականում հին աշխատատեղերի պահպանման և նորերի ստեղծման մեջ: Սակայն աշխատատեղ ասելով պետք է հասկանալ ոչ միայն այն տեղը, որտեղ մատուցվում է ծառայություն կամ արտադրվում է ապրանք, այլ այնպիսի աշխատատեղ, որտեղ զբաղված աշխատողին ապահովում են ապրուստին անհրաժեշտ միջնորդից բարձր աշխատավարձով, պահպանելով օրենսդրությամբ սահմանված աշխատանքային օրվա և շաբաթվա տևողությունը: Բոլոր զարգացած արդյունաբերական երկրներում գործում են աշխատաշուկան կարգավորող հիմնական օրենքները, որոնք թույլ են տալիս վերացնել անորոշությունները գործատուի և աշխատողի միջև: Որոշ երկրներում զբաղվածության հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում որոշիչ դեր են խաղում արհեստակցական միությունները, որոնք Հայաստանում գործնականում ընդհանրապես չեն գործում: Աշխատաշուկայի կարգավորող ինստիտուտներից է նաև ազատման նպաստների նվազագույն չափը: Աշխատանքի շուկայի ինստիտուտների և պետական միջամտության կարևոր դերը նաև մարդկային կապիտալի կուտակման կարգավորման մեջ է: Աշխատանքի կորուստը առկա մարդկային կապիտալը դնում է վտանգի տակ: Միջամտության մյուս տեսակը դա աշխատուժի վերապատրաստման ապահովումն է: Վերապատրաստման ծրագրերը արդարացված են, եթե ուսուցումը ուղեկցվում է աշ-

խատանքի հետագա տեղավորումով: Մյուս տեսակետը՝ դա աշխատողի աշխատանքային փորձն է, որը ենթադրում է, բավականին երկար ժամանակահատվածի ընթացքում աշխատողին աշխատանքի ընթացքում նոր տեխնոլոգիաների յուրացման համար վերապատրաստում: Մարդկային կապիտալը հանդիսանում է հասարակական բարիք, որի պահպանման և զարգացման համար անհրաժեշտ է պետական միջամտություն և գործազրկության գծով եկամուտների առավել խիստ հսկողություն, կանխելով անգործության հետևանքով նրա կորուստները: Աշխատաշուկայի երկու հիմնական բաղադրատարրերը՝ գործատուները և աշխատանք փնտրողները իրար հետ հարաբերակցվում են աշխատանքի առաջարկով և պահանջարկով, և աշխատանքի տեղավորվածների թիվը արտահայտվում է հետևյալ մոդելով՝

$$E = V / U$$

որտեղ՝ E- աշխատատեղերով ապահովվածության մակարդակն է՝ ցույց է տալիս մեկ գործազուրկին բաժին ընկնող թափուր աշխատատեղերի քանակը, որքան այս գործակիցը մոտ է 1-ին, այնքան աշխատանքով ապահովվածությունը երաշխավորված է: Այս ցուցանիշի մոտ լինելը 0-ին ցույց է տալիս աշխատաշուկայի բարձր լարվածություն, որը բնորոշ է ՀՀ աշխատաշուկային՝ 2005 թվականին միջինում 1 թափուր աշխատատեղի ծանրաբեռնվածությունը կազմել է 125 չգբաղված մարդ՝

V- թափուր աշխատատեղերի թվաքանակն է,

U- գործազուրկների թվաքանակն է:

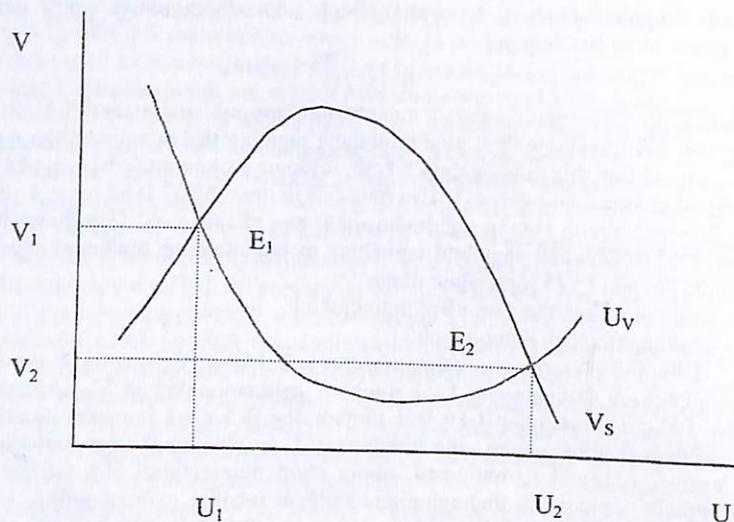
Աշխատաշուկայի հավասարակշռության կետը՝ E, կարող է ստացվել գործազրկության մակարդակի՝ U_v և թափուր աշխատատեղերի՝ V_s , կորերի հատումից (տես գծապատկեր 1.1): Եթե մոդելի մեջ չի երևում տարբեր մասնագիտությունների պահանջարկը, որը հնարավոր է չբավարարվի այդ մասնագետների բացակայության պատճառով, ապա մենք բացատրում ենք դա շուկայի ճկունությամբ՝ արագորեն վերապատրաստվել և անցնել աշխատանքի, և երկրորդ՝ մոդելը բնութագրում է աշխատաշուկայի վիճակը տարվա ընթացքում: Հաշվի առնելով աշխատողների համեմատաբար ցածր վարձատրությունը, մենք կարող ենք ասել, որ նրանք նույնպես մասնակցում են աշխատանք փնտրելու գործընթացին²: Աշխատաշուկայի հավասարակշռության մոդելի մեջ այդ փոփոխականը բացասական կախվածություն կունենա գործազրկության մակարդակից, որը ցույց է տալիս դինամիկ հավասարակշռության մեջ ներհուսքի և արտահուսքի ցիկլայնությունը: Արդյունքում կստացվի աշխատաշուկայի հավասարակշռության հետևյալ մոդելը (տես գծապատկեր 1.1):

U_v կորը ձգտում է վերև, քանի որ փոքրանում է աշխատանքի տեղավորման արդյունավետությունը որպես հետևանք գործազրկության աճի և ցածր վարձատրվող աշխատատեղերի: V_s կորը սկսում է նվազել, քանի որ գործատուներին ձեռնառու չէ այլևս ստեղծել աշխատատեղեր և ինտենսիվացել է զբաղվածների կողմից աշխատատեղերի փնտրությունը: Այդ նվազման հետևանքով V_s կորը U_v կորի հետ հատվում է երկրորդ դիրքում և ստացվում է E_2 հավասարա-

¹ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2005թ. հունվար-դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2006թ., էջ 97

² Արևելյան Եվրոպայի երկրներում աշխատուժի հոսքերի մեծ մասը բաժին է ընկնում աշխատատեղի փոփոխմանը:

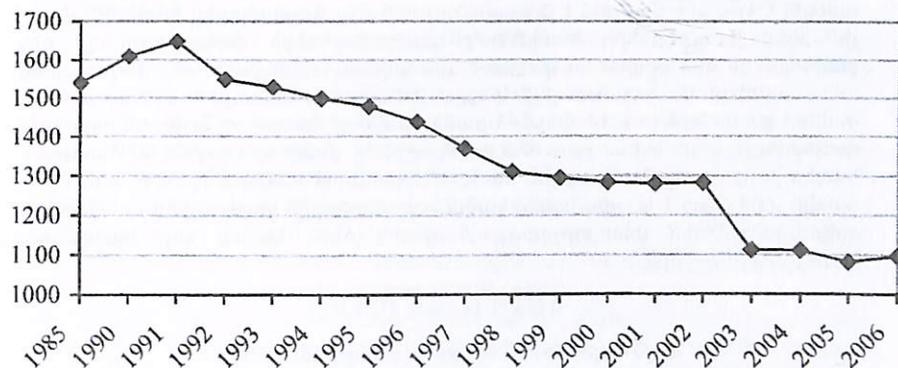
կշռության վիճակ, համապատասխանաբար ավելի քիչ աշխատանքի տեղավորվածների թվաքանակով, թափուր աշխատատեղերի քիչ առաջարկով և գործազուրկների մեծ թվաքանակով: Տվյալ դեպքում աշխատանքի տեղավորման արդյունավետությունը ընկնում է, քանի որ գործազուրկների մեծ մասը չեն ուզում ընդունվել ցածր վարձատրությամբ աշխատանքի: Վերոնշյալները բնորոշում են դեֆորմացված աշխատաշուկա և «հիվանդ» տնտեսություն, որը ստացվել է ի արդյունք Հայաստանում կիրառված «շուկային բերայիայի» և Հայաստանի աշխատանքի շուկան հայտնվել է հիստերեզիսի վտանգի առջև:

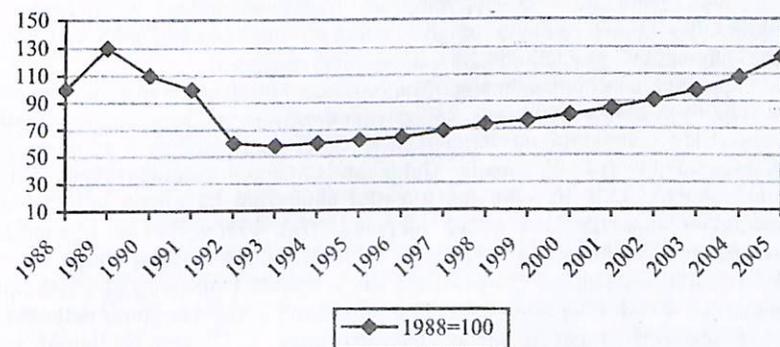
Գծապատկեր 1.1 Աշխատաշուկայի հավասարակշռության մոդելի աշխատատեղերի փոփոխման գործոնի ազդեցությամբ:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության ազատականացմամբ 1990-1992թթ. ընթացքում ստեղծվեցին աշխատաշուկայի ձևավորման տնտեսական և իրավական հիմքերը: Իսկ 1992թ.-ից հանրապետությունում պաշտոնապես հնարավոր եղավ գործազուրկների հաշվառում վարել ըստ մի քանի բնութագրիչների (սեռ, տարիք, մասնագիտություն, աշխատանքային ստատ և այլն): 1992թ.-ի տարեվերջին հանրապետության զբաղվածության ծառայություններում գրանցվել էր ավելի քան 64 հազար գործազուրկ բնակչություն:

Իսկ 2006թ. հունվարի 1-ի դրությամբ հանրապետության զբաղվածության ծառայություններում հաշվառման կանգնածների թիվը կազմել է 98.0 հազ. մարդ (որոնցից գործազուրկի կարգավիճակ ստացել են 98.0 հազ. մարդ): Օգտվելով պաշտոնական աղբյուրներից, կարող ենք ներկայացնել ՀՀ աշխատաշուկայում զբաղվածության դինամիկան (տես գծապատկեր 1.2):

Գծապատկեր 1.2 1985թ.-2006(01.01)թ. ընդհանուր զբաղվածության դինամիկան ըստ միջին տարեկան տվյալների (հազար մարդ)³

Գծապատկեր 1.3 1988-2005թթ. -ի ՀՆԱ-ի ինդեքսները (I_x GDP)⁴

Ինչպես տեսնում ենք գծապատկեր 1.2-ից, սկսած 1992թ.-ից հանրապետության տնտեսությունում նկատվում է ընդհանուր զբաղվածության համակարգային անկում: Միևնույն ժամանակ, աշխատաշուկայում փոփոխման միտումները գործնականում քիչ են կորելացվում ընդհանուր տնտեսական գործընթացների հետ: Մասնավորապես, համախառն ներքին արդյունքի դինամիկան ունի բոլորովին այլ նկարագիր, որը հստակորեն երևում է գծապատկեր 1.3-ից: Ի

³ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 1985թ. և 1990-2005թթ. տարեկան զեկույցներից

⁴ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 1988-2005թթ. տարեկան զեկույցներից

տարբերություն զբաղվածության անկման դինամիկայի ՀՆԱ-ն 1994թ.-ից սկսած ունեցել է աճ, որը վկայում է զբաղվածության մեջ նշանակալից կառուցվածքային փոփոխությունների մասին: Իսկ գործազուրկների առկա բանակի մեջ բավականին մեծ տոկոս են կազմում այն գործազուրկները, որոնք մեկ տարուց ավել գտնվում են գործազուրկի կարգավիճակում և անհույս է նրանց աշխատանքի տեղավորելու որևէ փորձ: Նրանց մի մասը չեն կարող աշխատանքի տեղավորվել չնայած իրենց շատ մեծ ցանկությանը, քանի որ կարգրել են ժամանակակից շուկայի պահանջարկին համապատասխան հատկանիշները, իսկ մյուս մասին լրիվ ձեռք է տալիս խրոնիկական գործազուրկի կարգավիճակը: Գործազուրկության միջին տևողությունը անալիտիկ ձևով կարող ենք հաշվարկել հետևյալ բանաձևով՝

$$ԳՄՏ=1:(ՀՀԳ-Ը:ՀԿԳ-Ը),$$

որտեղ ԳՄՏ - գործազուրկության միջին տևողություն, ամիս;

ՀՀԳ-Ը - հաշվետու ամսում հաշվառումից հանված գործազուրկների քանակ, մարդ;

ՀԿԳ-Ը - հաշվետու ամսվա սկզբին հաշվառման կանգնած գործազուրկների քանակ, մարդ:

Փաստորեն, այս ցուցանիշը որոշում է այն ժամանակաշրջանի տևողությունը, որի ընթացքում զբաղվածության համարապետական ծառայությունը հաշվառումից կհանի ամսվա սկզբին ունեցած գործազուրկներին հաշվետու ամսվա ընթացքում զրանցվածների մակարդակի դեպքում:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Սոցիալական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները բնակչության զբաղվածության բնագավառում» գլխում խոսվում է ՀՀ տնտեսության մակրոտնտեսական բնութագրերի և բնակչության սոցիալական իրավիճակի մասին: Մակրոտնտեսական ցուցանիշներից բնակչության սոցիալական իրավիճակը առավել բնորոշում են գների ինդեքսները: Դիտարկենք սպառողական գների ինդեքսը: Եթե 1998թ. 1997թ. նկատմամբ սպառողական գների ինդեքսը նվազել է 1.3%-ով,⁵ ապա հաջորդ տարի տեղի է ունեցել գների ինդեքսի աճ 2%-ով,⁶ ինչը բացատրվում է տարեսկզբին էլեկտրաէներգիայի և կապի ծառայությունների սակագների աճով, հետագա ամիսներին որոշ պարենային ապրանքների սեզոնայնությամբ, ԱՄՆ դոլարի կուրսի տատանման և վառելիքի աշնանային թանկացմամբ: 2000թ. գների ինդեքսը ունեցել է տատանողական միտում: Հունվար-փետրվար ամիսներին գրանցվեց սղաճ, մարտ-օգոստոսին գները նվազեցին 5%-ի չափով, սեպտեմբերին մոտից գրանցվեց սղաճ, որը կապված էր որոշ պարենային ապրանքների սեզոնայնությամբ, սպառման կառուցվածքի, պահանջարկի և առաջարկի փոփոխության հետ, իսկ դեկտեմբերին այն կազմեց 2.4%: Ի վերջո, սպառողական գների ինդեքսը 2000 թվականին կազմել է 99.2:⁷ Հետագա տարիներին գների սղաճը կազմել է

⁵ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 1998թ. հունվար-դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ Վիճակախարարություն, 1999թ., էջ 48

⁶ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 1999թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ Վիճակախարարություն, 2000թ., էջ 66

⁷ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2000թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2001թ., էջեր 70-71

համապատասխանաբար՝ 2001թ.-103.1, 2002թ.-101.1, 2003թ.-104.7, 2004թ.-107.0 և 2005թ.-100.6:⁸

Փոփոխություն է կրել նաև բնակչության եկամտների կառուցվածքը: Աշխատավարձը դադարել է խթանող դեր ունենալ բնակչության եկամտների կառուցվածքի մեջ և այլևս չի կարող էական դեր ունենալ արտադրության անկման քայքայիչ դինամիկայի հաղթահարման մեջ: Եկամտտի «այլ» աղբյուրների՝ սեփականության վաճառք և վարձակալություն, տրանսֆերտներ, գյուղմթերքների վաճառք, ինքնազբաղվածություն և այլն, մասնաբաժնի աճի բնակչության իրական եկամտների նվազման ընդհանուր դինամիկայի դեպքում միևնույն է լավատեսություն չի ներշնչում: Առավել ևս, որ «այլ» եկամտները բնակչության մեջ տեղաբաշխված են խիստ անհավասարաչափ, ավելի ճիշտ, կենտրոնացված են բնակչության շատ փոքր խմբի ձեռքերում:

Այժմ դիտարկենք աշխատող բնակչության աշխատավարձերի դինամիկան վերջին տարիների կտրվածքով և փորձենք տալ աշխատավարձի չափերի բաշխումը աշխատողների թվաքանակի մեջ, որը միջին անվանական աշխատավարձից առավել լավ կբնորոշի աշխատողների (և նրանց ընտանիքների) ապահովվածությունը, կապելով այն սպառողական զանրյուղի հետ (ըստ տարբեր փորձագետների և տարբեր մոտեցումներով հաշվարկված մեծությունների միջինը վերցնելով, սպառողական նվազագույն զանրյուղի մեծությունը 1 մարդու համար կարելի է ընդունել 140 ԱՄՆ դոլարին համարժեք՝ 50000 դրամ, իսկ 4 մարդուց բաղկացած ընտանիքի համար (2 մեծահասակ և 2 երեխա) կարելի է ընդունել 420 ԱՄՆ դոլարին համարժեք՝ 150000 դրամ): 2003թ. հունվար - դեկտեմբերին զբաղվածների միջին ամսական անվանական աշխատավարձը կազմել է 32518 դրամ և նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատությամբ աճել է 20.9%-ով:⁹ Ընդ որում բյուջետային կազմակերպություններում զբաղվածների աշխատավարձը կազմել է 19535 դրամ և նախորդ տարվա համեմատ աճել է 22.9%-ով, իսկ ոչ բյուջետային կազմակերպություններում զբաղվածներինը համապատասխանաբար՝ 43814 դրամ և 20.1%-ով:¹⁰ 2004թ. հունվար - դեկտեմբերին ըստ պատճենական աղբյուրների զբաղվածների միջին ամսական անվանական աշխատավարձը կազմել է 41976 դրամ, որը 2003թ. համեմատ աճել է 23.1%-ով:¹¹ Ընդ որում բյուջետային կազմակերպություններում զբաղվածներինը՝ 26671 դրամ և աճ 29.3%-ով, իսկ ոչ բյուջետային կազմակերպություններում զբաղվածներինը՝ 54473 դրամ և աճ 20.5%-ով:¹² 2005թ. հունվար - դեկտեմբերին զբաղվածների միջին անվանական աշխատավարձը կազմել է 52040 դրամ, որը 2004թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ աճել է 19.5%-ով:¹³ Ընդ որում բյուջետային կազմակերպություններում զբաղվածներինը՝ 35781

⁸ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 2001-2005թթ. տարեկան զեկույցներից

⁹ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2003թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2004թ., էջ 116

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 116

¹¹ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2004թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2005թ., էջ 113

¹² Նույն տեղում, էջ 113

¹³ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2005թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2006թ., էջ 104

դրամ և 23.9% աճ, իսկ ոչ բյուջետային կազմակերպություններում գրադվածներին՝ 64734 դրամ և 17.1% աճ:¹⁴ Որպեսզի պատկերը լինի ավելի ամբողջական, տանք սոցիալական ոլորտի ճյուղերում (առողջապահություն, ֆիզկուլտուրա, սոցիալական ապահովություն, կրթություն, մշակույթ, արվեստ) աշխատողների միջին ամսական անվանական աշխատավարձի բաշխման աղյուսակը ըստ ամիսների (տես աղյուսակ 2.1):¹⁵ Աշխատավարձի չափերի վերլուծությունը վկայում է, որ աշխատողների մեծ մասը չեն կարողանում իրենց աշխատավարձով լուծել իրենց կենսական նվազագույն պահանջները, մնանապես և իրենց ընտանիքներինը, մնալով այլ եկամուտների հույսին: Հաշվի առնելով, որ իրական աշխատավարձերը ավելի ցածր են միջին անվանական աշխատավարձերից, պատկերը կլինի առավել վատ:

Սոցիալական ոլորտի ճյուղերում աշխատողների միջին ամսական անվանական աշխատավարձը

Աղյուսակ 2.1

	2004թ., դրամ	2005թ., դրամ
Հունվար	20851	29661
Հունվար-փետրվար	21074	30298
Հունվար-մարտ	22410	31611
Հունվար-ապրիլ	22613	31884
Հունվար-մայիս	22938	32029
Հունվար-հունիս	23925	31858
Հունվար-հուլիս	24082	32156
Հունվար-օգոստոս	23986	32271
Հունվար-սեպտեմբեր	23591	32203
Հունվար-հոկտեմբեր	23679	32474
Հունվար-նոյեմբեր	23783	32697

Ավելի վատ վիճակում են գտնվում թոշակառուները, որոնց ստացած գումարը ծիծաղելի է թվում, երբ համեմատում ենք այդ մարդկանց ողջ աշխատանքային գործունեությունից կենսաթոշակային հիմնադրամին հատկացված գումարների հետ: Բերենք մի քանի տվյալներ, համեմատելով նվազագույն սպառողական զամբյուղի մեծության հետ (տես աղյուսակ 2.2):¹⁶ Դիտարկելով կենսաթոշակների տվյալների շարքը ըստ տարիների տեսանյութում ենք, որ տեղի է ունեցել աճ (տոկոսներով արտահայտված նույնիսկ շատ խոսուն), սակայն այդ աճը համեմատելով նվազագույն զամբյուղի մեծության հետ կտեսնենք, որ դա դեռևս շատ հեռու է նույնիսկ բավարար մակարդակից: Ոչ մի կենսաթոշակառու իր ստացածով չի կարող նույնիսկ գոյատևել: Շատերը ի վիճակի են առնելու օրական միայն մեկ հաց: Ընտանեկան նպաստի իրավունքը որոշվում է տվյալ ընտանիքի անապահովության աստիճանով (սահմանային մեծությունը 36 միավոր

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 104

¹⁵ ՀՀ Սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2005թ. հունվար - դեկտեմբերին, Երևան, ՀՀ ԱՎԾ, 2006թ., էջ 105

¹⁶ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 1995-2000թթ. տարեկան զեկույցներից և 2006 թ. Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքից, էջ 85

է), իսկ նպաստի միջին չափը մեկ ընտանիքի հաշվով 2005թ. կազմել է 18000 դրամ:¹⁷ Ընտանեկան նպաստի չափը հաշվարկվում է 3500 դրամ բազային նպաստին ավելացնելով ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամին տրվող հավելումը: Ընտանեկան նպաստի համակարգը ներդնելուց հետո գրադվածության ծառայություններում գրանցված գործազուրկների թիվը զգալիորեն աճեց, քանի որ այն հնարավորություն էր ընձեռում ընդգրկվելու ընտանեկան նպաստի համակարգում: Սակայն այդ բնագավառում ձեռնարկված գործողությունները չտվեցին ակնկալվող արդյունքները: Ընտանեկան նպաստի համակարգը դեռևս ունի կատարելագործման կարիք, այն պետք է լինի առավել հասցեական, ճկուն և համահունչ լինի կարիքներին: Վերոնշյալ նպաստի միջին չափը (18000 դրամ) դեռևս շատ հեռու է նվազագույն կենսապահովման անհրաժեշտ գումարից (ըստ որոշ փորձագետների 4 հոգուց բաղկացած ընտանիքի համար 150000 դրամ): Այն պետք է համապատասխանի մաս հանրապետությունում առկա ռեսուրսներին, սակայն առաջնորդվի սոցիալական արդարության սկզբունքներով, որպեսզի այդ ռեսուրսներն էլ օգտագործվեն առավել հասցեական: Արդեն ճշվեց, որ գործազուրկի առկայությունը ընտանիքում բավարար պայման է այդ նպաստը ստանալու համար, և կա դրա համար հիմնավոր պատճառ՝ հետազոտության տվյալների վրա հիմնված աղքատության վերլուծությունը բացահայտեց աղքատության և գործազուրկության միջև ուղղակի կապը՝ եթե ընտանիքում մեկ գործազուրկ կա, աղքատության խորությունը աճում է 6.5%-ով:¹⁸ Հայաստանում աղքատ և շատ աղքատ են տնտեսապես ակտիվ բնակչության 41%-ը, գրադվածների 46.5%-ը, ինչը թույլ է տալիս ասելու, որ սոցիալական լարվածությունը կա և մնում է դեռևս անլուծելի:

Կենսաթոշակների աճի դինամիկան 1995-2005թթ.

Աղյուսակ 2.2

	ընդհանուր կենսաթոշակառուների թվաքանակը, մարդ	կենսաթոշակի միջին ամսական չափը, դրամ (տոկոսով նախորդ տարվա նկատմամբ)	սոցիալական կենսաթոշակի միջին ամսական չափը, դրամ (տոկոսով նախորդ տարվա նկատմամբ)
1995	641852	2359	2830
1996	607111	3152 (33%)	2631 (-8%)
1997	587739	3673 (16%)	2634 (0%)
1998	574652	3793 (3%)	2754 (4%)
1999	568169	4421 (16%)	3393 (23%)
2000	560082	4473 (1%)	3403 (0%)
2001	552900	4574 (2%)	3379 (0%)
2002	543600	5748 (25%)	3527 (4%)
2003	543700	7452 (30%)	3560 (1%)
2004	540300	8842 (19%)	3553 (0%)
2005	533300	9805 (11%)	4669 (31%)

¹⁷ ՀՀ Սոցիալական ապահովության նախարարության տվյալներով

¹⁸ DGIA, NIS/Tacis, Հայաստան. տնտեսական միտումներ, հուլիս - սեպտեմբեր, Երևան, «Նահապետ» հրատարակչություն, 2000թ., էջ 121

Իսկ քե ինչ ազդեցություն է բողոնում գործազրկությունը երկրի մակրո-տնտեսական ցուցանիշների վրա, ցույց է տալիս բոլորին հայտնի շուրջ 30 տարի առաջ Արթուր Օուքենի կողմից առաջադրված կախվածությունը, որ գործազրկության 1% իջնելու դեպքում ՀՆԱ-ն աճում է 3%-ով (այդ կախվածությունը ներկայումս փոխվել է արտադրության ծավալների 2% աճի կողմը):¹⁹ Տեսնենք, քե ինչպես կարող է ազդել գործազրկության մակարդակի փոփոխությունը սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշների (բնական աճ, միգրացիա, հանցագործությունների թիվ) փոփոխության վրա: Դրա համար հաշվարկենք կորելյացիոն կապի մեծությունը գործազրկության և այդ ցուցանիշների միջև: Կորելյացիոն կապը գործազրկության և սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշների միջև հաշվարկվում է կորելյացիայի գործակցի բանաձևի միջոցով.

$$k_{xy} = \frac{t_{xy}}{\sigma_x \sigma_y}$$

k_{xy} – կորելյացիայի գործակցն է՝ կապը x և y պատահական մեծությունների. գործազրկության և սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշների միջև,
 t_{xy} – x և y պատահական մեծությունների միջին մեծություններից շեղումների գործակցն է, որը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

$$t_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n}$$

σ_x և σ_y – միջին քառակուսային շեղումներն են x և y մեծությունների համար և հաշվարկվում են հետևյալ բանաձևերով.

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n}}$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum (y - \bar{y})^2}{n}}$$

n – հաշվարկային տարիների թիվը

Կորելյացիոն կապը գործազրկության և սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշների միջև հաշվարկենք վերջին հինգ տարիների համար (2001-2005թթ.): Գործազրկության համար օգտագործենք տարեկան միջին մեծությունը, քանի որ մյուս ցուցանիշները նույնպես տարվա կտրվածքով են: Քանի որ իմաստ չունի շարադրել հաշվարկները ամբողջությամբ, տանք միայն ստացված միջանկյալ և վերջնական արդյունքների արդյուսակները.

¹⁹ Рональд Дж. Эрнсберг, Роберт С.Смит: "Современная экономика труда", М. Изд-во МГУ, стр.655

Գործազրկության և սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշների տվյալները 2001-2005թթ. (հազար մարդ)²⁰

Աղյուսակ 2.3

տարի	գործազուրկների տարեկան միջին թիվ	բնական աճ	միգրացիա	հանցագործությունների թիվ
2001	146.8	8.102	10.3	11.483
2002	133.7	8.062	9.3	12.074
2003	124.8	6.675	7.7	11.073
2004	114.8	11.703	7.7	10.083
2005	98.0	11.267	7.7	8.875
միջին ցուցանիշ	123.6	9.162	8.5	10.717

I ձևափոխված կորելյացիոն շարքի արդյունքները²¹

ցուցանիշներ	2001	2002	2003	2004	2005
	I ձևափոխված կորելյացիոն շարք				
գործազրկություն	23.2	10.1	1.2	-8.8	-25.6
բնական աճ	-1.06	-1.1	-2.49	2.54	2.1
միգրացիա	1.8	0.8	-0.8	-0.8	-0.8
հանցագործությունների թիվ	0.77	1.36	0.36	-0.63	-1.84

II ձևափոխված կորելյացիոն շարքի և կորելյացիայի գործակցի արդյունքները

ցուցանիշներ	2001	2002	2003	2004	2005	2001-2005թթ.			
	II ձևափոխված կորելյացիոն շարք					t_{xy}	σ_x	σ_y	k_{xy}
բնական աճ	-24.59	-11.11	-2.99	-22.35	-53.76	-22.96	16.58	1.96	-0.71
միգրացիա	41.76	8.08	-0.96	7.04	20.48	15.28	16.58	1.08	0.85
հանցագործությունների թիվ	17.86	13.74	0.43	5.54	47.1	16.93	16.58	1.13	0.89

Ըստ ստացված արդյունքների կարելի է եզրակացնել, որ՝

1. Գործազրկության 1% աճի դեպքում բնակչության բնական աճը կնվազի 0.71%-ով.
2. Գործազրկության 1% աճի դեպքում բնակչության միգրացիան կաճի 0.85%-ով.
3. Գործազրկության 1% աճի դեպքում հանցագործությունների թիվը կաճի 0.89%-ով:

Ըստ տարիքային խմբերի բնակչության բաշխման տվյալները վկայում են, որ 1989-2005թթ. ընթացքում նվազել է մինչև 15 տարեկանների թիվը, որը տնտեսական և հոգեբանական գործոնների ազդեցությամբ պայմանավորված

²⁰ Ըստ ՀՀ ԱՎԾ 2006 թ. Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքի տվյալների

²¹ Այս և հաջորդ արդյուսակի հաշվարկները կատարված են հեղինակի կողմից

բնակչության բնական աճի նվազեցման հետևանք է, իսկ 60 և բարձր տարեկանների թիվը աճել է: 15-ից-60 տարեկան խմբի մեջ ամենամեծ քանակական նվազումը, ինչպես նաև 60-ից բարձր տարեկանների խմբի մեջ ամենամեծ քանակական աճը տեղի է ունեցել 1998թ.-ին, որի պատճառներից մեկը, մեր կարծիքով, այդ ժամանակ երկրում տեղի ունեցած քաղաքական, և որպես դրա հետևանք, տնտեսական գործընթացներն են՝ ՀՀ նախագահի հրաժարականը, ՀՀՀ ղեկավար դիրքի զիջումը, լարված քաղաքական և տնտեսական իրավիճակը, որոնք էլ բերեցին վաղվա օրվա նկատմամբ անվատախոսյանը: Այդ անվատախոսյանը մարդկանց մեջ ուժեղացրեց հեռավոր երկներ մեկնելու ցանկությունը:

ՀՀ բնակչության տարիքային բաշխումը 1989, 1994-2005թթ.²³

Աղյուսակ 2.4

Տարեթիվը	Ընդամենը բնակչություն (հազար մարդ)	Բնակչության բաշխումը ըստ տարիքային խմբերի (տոկոսներով)		
		մինչև 15 տարեկաններ	15-60 տարեկաններ	60 և բարձր տարեկաններ
1989թ.(մարդահամար)	3304.8	30.3	60.4	9.3
1994թ.	3740.2	29,6	59.2	11.2
1995թ.	3753.5	29	58.6	11.2
1996թ.	3766,4	28,2	60,0	11,8
1997թ.	3780.7	27.4	60.5	12.1
1998թ.	3793.2	27.2	57.0	15.3
1999թ.	3798.2	25.4	61.7	12.9
2000թ.	3803.4	24.2	62.4	13.4
2001թ.	3802.4 (3212.9)	24.2 (24.5)	62.3 (61.4)	13.5 (14.1)
2002	3210.3	23.4	62.5	14.1
2003	3212.2	22.5	63.8	13.7
2004	3215.8	21.6	65.0	13.4
2005	3219.2	20.6	66.3	13.1

Ինչպես հայտնի է, բնակչության քվաքանակի և կառուցվածքի փոփոխությունները պայմանավորված են երկու խումբ գործոններով՝ բնական աճով և միգրացիոն հոսքերով: Ըստ պաշտոնական վիճակագրության հանրապետության բնակչության բնական աճի ցուցանիշները 1989-2005թթ. բնութագրվում են աղյուսակ 2.5-ում բերված տվյալներով: Ինչպես երևում է աղյուսակում բերված տվյալներից, ծնելիության մակարդակի նվազման և մահացության աճի միտում-

ները վերջին 4-5 տարիների ընթացքում չնայած չեն դադարել գործելուց, սակայն համեմատաբար մեղմացել են: Ներկայումս հանրապետությունում ծննդաբեր հասակի 100 կանանց (15-49 տարեկան) ընկնում է 130 ծնված 215-ի փոխարեն, որը անհրաժեշտ է սերունդների քանակական հավասարության համար: Մահացության մակարդակի աճը մեծ մասամբ կապված է սոցիալական խնդիրների հետ՝ վճարովի բժշկական ծառայությունների, ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմանների, ծանր հոգեկան վիճակի հետ: Ինֆեկցիոն հիվանդություններից, ինքնասպանություններից, սպանություններից, դժբախտ պատահարներից մահացածների թիվը նույնպես աճել է: Ծիշտ է վերջին երկու տարիներին նվազել է մախորդ տարիների նկատմամբ, բայց բարձր է մանկամահացության ցուցանիշը՝ 15.4-1999թ., 15.6-2000թ., 15.5-2001թ., 13.9-2002թ., 11.8-2003թ., 11.5-2004թ. և 12.3-2005թ. 1000 կենդանածնի հաշվով:²²

ՀՀ բնակչության բնական աճի ցուցանիշները 1989-2005թթ.²⁴

Աղյուսակ 2.5

Տարեթիվը	Ծնվածների թիվը		Մահացածների թիվը		Բնական աճը	
	մարդ	տոկոս	մարդ	տոկոս	մարդ	տոկոս
1989	75250	100.0	20853	100.0	54397	100.0
1990	79882	106.2	21993	105.5	57889	106.4
1991	77825	103.4	23425	112.3	54400	100.0
1992	70581	93.8	25825	123.8	44757	82.3
1993	59041	79.0	27500	131.9	31541	58.0
1994	51143	68.0	24652	118.3	26491	48.7
1995	48960	65.1	24842	119.1	24118	44.3
1996	48134	64.0	24936	119.6	23198	42.6
1997	43929	58.4	23985	115.0	19944	36.7
1998	39775	52.8	23210	115.5	16156	28.8
1999	36558	48.6	24091	115.5	12467	22.9
2000	34163	45.4	23842	114.3	10321	18.9
2001	31971	42.5	23869	114.5	8102	14.9
2002	32380	43.0	25315	121.4	7065	13.0
2003	35507	47.2	25544	122.5	9963	18.3
2004	37520	49.9	25679	123.1	11841	21.8
2005	37509	49.8	26278	126.0	11231	20.6

Այժմ դիտարկենք ՀՀ բնակչության և աշխատանքային ռեսուրսների կառուցվածքը (տես աղյուսակ 2.6):

²³ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 1994-2005թթ. տարեկան զեկույցներից (2001թ. տվյալները ճշտվել են մարդահամարի տվյալներով)

²² Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ համապատասխան տարիների զեկույցներից

²⁴ Տվյալները վերցրած են ՀՀ ԱՎԾ 1989-2005թթ. տարեկան զեկույցներից

ՀՀ բնակչության և աշխատանքային ռեսուրսների կառուցվածքը
01.01.2006թ. դրությամբ (հազար մարդ)

աղյուսակ 2.6²⁵

Բնակչություն՝ 3219.2 (100%)				
Աշխատանքային տարիքից ցածր՝ 731.2 (22.7%)	Աշխատանքային տարիքի՝ 2079.9 (64.6%)			Աշխատանքային տարիքից բարձր՝ 408.1 (12.7%)
Աշխատանքային ռեսուրսներ՝ 2072.4 (99.6%)		Անաշխատունակներ՝ 7.5 (0.4%)		
Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն (աշխատուժ)՝ 1195.8 (57.7%)		Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն՝ 876.6 (42.3%)		
Զբաղվածներ՝ 1097.8 (91.8%)	Գործազուրկներ՝ 98.0 (8.1%)			

Փորձենք գնահատել թաքնված զբաղվածության մակարդակը վերլուծելով ՀՀ ԱՎՇ կողմից ներկայացրած պաշտոնական տեղեկատվությունը և ՀՀ բնակչությունը բաժանենք երեք խոշոր խմբերի՝ աշխատանքային տարիքից ցածր, աշխատանքային տարիքի և աշխատանքային տարիքից բարձր բնակչության: աշխատանքային տարիքի բնակչությունը բաղկացած է երկու խմբից՝ աշխատանքային ռեսուրսներից (աշխատանքային ռեսուրսների հասկացությունը ավելի լայն հասկացություն է, այստեղ են մտնում նաև առաջին և երրորդ խմբերից որոշ մաս, աշխատող թռչակառուները և աշխատող անչափահասները և անաշխատունակ բնակչությանից (առաջին և երկրորդ կարգի հաշմանդամներ, արտոնյալ պայմաններով թոշակի անցածներ և այլն): Աշխատանքային ռեսուրսները իրենց հերթին բաժանվում են տնտեսապես ակտիվ բնակչության կամ աշխատուժի (այստեղ մտնում են բոլոր զբաղվածները և գործազուրկները միայն վերջրան, ինչպես նաև աշխատող այն կամայք, ովքեր կապված երեխայի խնամքի հետ գտնվում են ֆիզիոլոգիական կամ իրենց հաշվին արձակուրդի մեջ) և տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչության կամ աշխատուժի կազմի մեջ չմտնող բնակչության: Տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը կամ աշխատուժը իր հերթին բաժանվում է պաշտոնապես զբաղված զբաղվածների և զբաղվածության ծառայությունների կողմից հաշվառման վերցրած գործազուրկների: Իրական զբաղվածությունը կարելի է հաշվել հետևյալ բանաձևով՝

$$ԶԻ = ԶՊ + ԶԹ - ԳԶ \quad (2.1)$$

²⁵ «Արևիկոնսալտաթայ» ՓԲԸ «Թաքնված զբաղվածությունը և թողարկված գործազուրկությունը ՀՀ-ում և նրանց ծավալների նվազեցման ուղիները», Երևան 2000թ., էջ 20

որտեղ՝

- ԶԻ - զբաղվածների իրական քանակն է
 - ԶՊ - պաշտոնապես զբաղված զբաղվածների քանակն է
 - ԶԹ - թաքնված զբաղվածների քանակն է
 - ԳԶ - թողարկված գործազուրկների քանակն է
- Սեր կարծիքով թաքնված զբաղվածությունը կարող է ձևավորվել՝

I. Աշխատունակ տարիքից ցածր տարիք ունեցող բնակչությունից: Պաշտոնապես զբաղվածների տեսակար կշիռը զբաղված բնակչության մեջ շատ աննշան է, մոտ 0.1% կամ 1000-1100 մարդ: Անչափահասների շրջանում թաքնված զբաղվածությունը կարելի է գնահատել 15-20 հազար մարդու չափով (մեր հաշվարկներում՝ 14.6 հազար մարդ)(Տես աղյուսակ 2.7):

Թաքնված զբաղվածության ձևավորման աղբյուրները

Աղյուսակ 2.7

Բնակչություն՝ 3219.2 (100%)					
Աշխատանքային տարիքից ցածր՝ 731.2 (22.7%)	Աշխատանքային տարիքի՝ 2079.9 (64.6%)				Աշխատանքային տարիքից բարձր՝ 408.1 (12.7%)
Աշխատանքային ռեսուրսներ՝ 2072.4 (99.6%)		Անաշխատունակներ՝ 7.5 (0.4%)			
Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն (աշխատուժ)՝ 1195.8 (57.7%)		Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն՝ 876.6 (42.3%)			
Զբաղվածներ՝ 1097.8 (91.8%)	Գործազուրկներ՝ 98.0 (8.1%)				
↓	↓	↓	↓	↓	↓
14.6(2%)	88.9(8.1%)	33.8(34.5%)	274.4(31.3%)	61.2(15%)	
ԹԱԶՆՎԱԾ ԶԲԱՂՎԱԾՆԵՐ՝ 472.9 (22.8% աշխատանքային ռեսուրսների մեջ)					

II. Թաքնված զբաղվածության ձևավորման հաջորդ աղբյուրը աշխատանքային տարիքից բարձր տարիք ունեցող բնակչությունն է: Ըստ առանձին գնահատումների աշխատանքային տարիքից բարձր տարիք ունեցող բնակչության մոտ 7%-ը դեռևս աշխատում է իր նախկին աշխատատեղում, կամ անցել է այլ աշխատանքի և պաշտոնապես հաշվառված է որպես զբաղված: Ըստ մեր գնահատումների նրանք կազմում են աշխատանքային տարիքից բարձր տարիք ունեցող բնակչության թվի մոտ 15%-ը կամ 61.2 հազար մարդ (408.1x0.15) (Տես աղյուսակ 2.7):

III. Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչությունից կամ աշխատուժի կազմի մեջ չմտնող բնակչությունից: Ըստ մեր հաշվարկների տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչության մեջ թաքնված զբաղվածության մակարդակը 31,3% է, կամ 274.4 հազար մարդ (876,6×0,313) (Տես աղյուսակ 2.7):

IV. Պաշտոնապես գրանցված զբաղվածներից, որոնք քողարկված գործազուրկ են: Ըստ գնահատումների քողարկված գործազուրկների 43,2%-ը կամ զբաղվածների 8.1%-ը՝ 88.9 հազար մարդ (1097.8×0,081) աշխատում են ոչ լեզալ, այսինքն համարվում են թաքնված զբաղվածներ (Տես աղյուսակ 2.7):

V. Պաշտոնապես գրանցված գործազուրկներից: Ըստ մեր գնահատումների, զբաղվածության ծառայություններում հաշվառման վերցրած գործազուրկների մոտ 34,5%-ը կամ 33.8 հազար մարդ (98.0×34,5%) համարվում են թաքնված զբաղվածներ (Տես աղյուսակ 2.7):

Վերոնշյալ մեթոդաբանությամբ ստացված տոկոսային մասերը տարածելով բնակչության պաշտոնական թվի վրա, մենք դուրս եկանք աղյուսակ 2.9-ում ստացված պատկերի վրա՝ 2001թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ՀՀ-ում թաքնված զբաղվածությունը կազմում է 472.9 հազ. մարդ (14.6+61.2+274.4+88.9+33.8=472.9):

Այժմ տեսնենք թե ինչ պատկեր ունի իրական գործազրկությունը: Գործազրկության հասկացությունը երկիմաստ է, քանի որ ամեն ոք կուզենար աշխատել լավ բարձր վարձատրության դեպքում: Տնտեսագիտորեն գործազրկությունը որոշվում է անձի ցանկությամբ՝ ստանալ աշխատաշուկայում ձևավորված որոշակի աշխատավարձ որոշակի աշխատանքի դիմաց:

Մեր քննարկման խնդիրը քողարկված և չգրանցված գործազրկությունն է, որ առկա է Հայաստանում մեծ չափերով: Քողարկված գործազուրկները դրանք այն զբաղված քաղաքացիներն են, ովքեր գործնականում համարվում են ավելորդ՝ չեն աշխատում և չունեն վաստակ, համարվելով որևէ կազմակերպության աշխատավորական կոլեկտիվի անդամ, իրականում գտնվում են հարկադիր վարչական արձակուրդում, հարկադիր պարապուրդում, կամ հաստիքների կրճատման տակ և հաշվառված չեն զբաղվածության ծառայությունների կողմից: Չգրանցված գործազրկության տակ պետք է հասկանալ գործազրկության այն տարատեսակը, որի դեպքում մարդու համար աշխատանքի անցնելու հնարավորությունները և հեռանկարները այնքան դժգույն են, որ նա այլևս չի ցանկանում աշխատանք փնտրել կամ գրանցվել զբաղվածության ծառայություններում, հաշվի առնելով վերջիններիս կողմից տրամադրվող փոխհատուցման չնչին մեծությունը և գրանցման հետ կապված բարդությունները:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը, իրական գործազրկությունը կարելի է ներկայացնել հետևյալ բանաձևով՝

$$Գ_Ի = Գ_Պ + Գ_Զ + Գ_Չ \quad (2.2)$$

որտեղ՝

- Գ_Ի - գործազուրկների իրական քանակն է
- Գ_Պ - պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների քանակն է
- Գ_Զ - քողարկված գործազուրկների քանակն է
- Գ_Չ - չգրանցված գործազուրկների քանակն է

Գ-ումարելով 2.1 և 2.2 բանաձևերն իրար հետ, կստանանք համարապետության տնտեսապես ակտիվ բնակչության իրական պատկերը:

$$ՏԱԲ = Գ_Ի + Ի_2 = Գ_Պ + Զ_Պ + Զ_Թ + Գ_Չ \quad (2.3)$$

որտեղ՝ ՏԱԲ - տնտեսապես ակտիվ բնակչության իրական թվաքանակն է:

Այստեղ նշենք, որ թաքնված զբաղվածները իրենց մեջ ներառում են որոշ թվաքանակ պաշտոնապես գրանցված գործազրկությունից, պաշտոնապես զբաղված բնակչությունից և չգրանցված գործազրկությունից, կրկնահաշվարկներից խտասպիելու համար անհրաժեշտ է 2.3 բանաձևով ստացված մեծությունից հանել այդ թվերը: Քողարկված գործազրկության ձևավորման աղբյուրները նշելիս կարելի է օգտվել նույն մեթոդաբանությունից, որը տրված է աղյուսակ 2.7-ում:

Ատենախոսության երրորդ՝ «ՀՀ աշխատաշուկայի զարգացման հիմնական ուղիները 2007-2011թթ.» գլխում կատարվել է ՀՀ աշխատաշուկայի առաջարկի և պահանջարկի միտումների ձևավորման շուկայական իրավիճակի վերլուծություն և դրա հիման վրա մշակվել է կանխատեսումային մոդել աշխատաշուկայի առաջարկի և պահանջարկի ձևավորման հիմնական ուղիների վերաբերյալ, տրվել են քանակական գնահատումներ վերազինվելու ենթակա և բացման պահանջարկ ունեցող աշխատատեղերի վերաբերյալ ըստ ճյուղերի և ձեռնարկությունների չափերի: Առաջիկա մի քանի տարիներին, մեր կարծիքով, աշխատաշուկայի կառուցվածքը և զարգացման միտումները անմիջականորեն առնչվելու են հանրապետության տնտեսական, սոցիալական, ֆինանսական (ներդրումների) և իրավական հիմնախնդիրների հետ: Ծարունակվելու է շուկայական տնտեսության ձևավորման և ամբողջականացման գործընթացը, որը տեղի կունենա պետական գույքի նպատակային մասնավորեցմամբ, համապատասխան ինստիտուցիոնալ կառուցվածքների ձևավորմամբ և, վերջին հաշվով, անկախ սեփականության ձևից նրա օգտագործման արդյունավետության բարձրացմամբ: Այդ գործընթացները կուղեկցվեն անարդյունավետ, ավելորդ աշխատատեղերի և աշխատողների կրճատմամբ: Դրա հետ մեկտեղ աշխատուժի շուկան կհամալրվի ոչ միայն վերոնշյալ պատճառներով աշխատանքը կորցրած անձանցով, այլ նաև ուսումնական հաստատությունների շրջանակավարտներով, նախկինում չգրանցվածներով կամ որոշակի ընդմիջումից հետո աշխատելու ցանկացողներով և ձեռնարկություններում հարկադիր պարապուրդում գտնվող անձանցով: 2007-2011թթ. աշխատանքային ռեսուրսների թվի, նրանց զբաղվածության մակարդակի և կառուցվածքի կանխատեսման համար որպես ելակետային նյութեր հանդիսացել են ՀՀ բնակչության թվի կանխատեսումային հաշվարկները 2007-2011թթ. համար, հաշվի առնելով 1993-2005թթ. աշխատանքային ռեսուրսների բաշխման և օգտագործման առավել կայուն և տիպական միտումները: Աշխատուժի առաջարկը 2007-2011թթ. կրճատվելու է հետևյալ տվյալներով (աղյուսակ 3.1):

Աշխատուժի առաջարկը 2007-2011թթ. (հազ. մարդ)
Աղյուսակ 3.1

	2007	2008	2009	2010	2011
Բնակչության թիվը	2500.0	2510.0	2520.0	2550.0	2580.0
աշխատանքային ռեսուրսներ, այդ թվում՝	1516.6	1520.6	1525.8	1535.9	1550.7
1. տնտեսապես ակտիվ բնակչ.	1178.8	1186.4	1198.8	1215.2	1235.9
2. աշխատանքային տարիքից ցածր տնտեսապես ակտիվ բնակչ.	78.8	78.9	79.0	79.1	79.2
3. աշխատանքային տարիքից բարձր տնտեսապես ակտիվ բնակչություն	116.4	116.7	117.2	117.9	118.9

Բնակչության թիվը 2007թվականի համար վերցրել ենք 2.5մլն. հաշվի առնելով ՀՀ բնակչության թիվը ըստ մեր գնահատումների: Հաջորդ տարիների համար տվել ենք բնակչությանը պայմանական թիվով աճ: Չնայած, ըստ պաշտոնական տվյալների, 2000 թվականի համեմատ բնակչության թվաքանակը 2001-2006 թվականներին նվազել է, սակայն 2005 և 2006 թվականների ընթացքում ՀՀ բնակչության թիվը աճել է 3.6 և 3.4 հազար մարդով համապատասխանաբար:

Առաջիկա տարիներին արդյունաբերական քաղաքականության ակտիվացման և գյուղատնտեսական արտադրության կազմակերպման արդիականացման շնորհիվ զբաղվածությունը այդ ճյուղերում, ինչպես նաև շինարարությունում կդառնա ավելի ռացիոնալ և տնտեսական զարգացման ներուժային հնարավորություններին համապատասխան: Մինչև 2011թ. զբաղվածության կառուցվածքը կշարունակվի փոփոխվել հոգուտ արդյունաբերության: Այդ ճյուղում զբաղվածների թիվը կհասնի 320 հազ. մարդու, գյուղատնտեսության՝ ճյուղում այն կնվազի մինչև 260 հազ. մարդու, շինարարությունում կաճի և կհասնի 65 հազ. մարդու: Սպասարկման ոլորտը, հյուրանոցային և ռեստորանային ծառայությունների և տուրիզմի ոլորտները հատկապես թափ առան 2001թ. մեծ շուքով նշված Հայաստանում բրիտանացիների 1700-ամյակին նվիրված տոնակատարությունների հետ կապված և դրանցից հետո: Հուսով ենք, որ դրանք մինչև 2011թ. կհասնեն այնպիսի մակարդակի, որ աշխատանքի շուկայում կունենան 50% բարձր տեսակարար կշիռ: Ենթադրվում է, որ զբաղվածների թիվը կավելանա նաև գիտության, կրթության, վարկավորման, առևտրի, ինֆորմացիոն հաշվողական ոլորտներում: Զբաղվածության կառուցվածքը ըստ տնտեսության ճյուղերի կբնութագրվի հետևյալ տվյալներով:

Այդպիսով, կվերականգնվի տնտեսության իրական հատվածում և ծառայությունների ոլորտի ճյուղերում զբաղվածության անհրաժեշտ հարաբերակցությունը, ինչը դեֆորմացվել էր անցման փուլի առաջին տարիներին: Այդ հավասարակշռության վերականգնելուց հետո աշխատանքի շուկայի կարգավորման քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի մանր և միջին մեծության ընկերությունների օժանդակմանը, որպեսզի ապահովեն աշխատանքի շուկայի պահանջարկի 60-70%-ը:

Ելնելով վերոնշյալից և ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրային դրույթներից, առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում գերակա հանդիսացող ոլորտների աշխատատեղերի արդիականացումը և վերազինումը: Վերլուծելով անցումային փուլը համեմատաբար բարեհաջող ավարտող երկրների փորձը (Չեխիա, Մլովակիա, Հունգարիա, Մերձբալթյան երկրներ) առաջարկվում է ՀՀ-ում աշխատատեղերի արդիականացումը և վերազինումը ըստ ոլորտների իրականացնել հետևյալ համամասնություններով՝

- Արդյունաբերություն՝ - 70%
- Գյուղատնտեսություն՝ - 10%
- Շինարարություն՝ - 15%
- Սպասարկում և ծառայություններ՝ - 20%

2007-2011թթ. համար արդիականացման և վերազինման ենթակա աշխատատեղերի թիվը այդ դեպքում կբնութագրվի՝ արդյունաբերություն - 94.0 հազար աշխատատեղ (134.6×70%), գյուղատնտեսություն - 50.0 հազար աշխատատեղ (507.6×10%), շինարարություն - 5.5 հազար աշխատատեղ (34.6×15%), սպասարկում և ծառայության այլ ճյուղեր - 85.0 հազար աշխատատեղ (421×20%):²⁶

²⁶ Զբաղված բնակչության տվյալները ըստ ճյուղերի վերցրած է 3.1 աղյուսակից: Տարածելով վերոնշյալ համամասնությունը ստացել ենք արդիականացման և վերազինման ենթակա աշխատատեղերի թվեր, որոնք 2007-2011 թթ. ընթացքում իրագործելու դեպքում ՀՀ աշխատաշուկան կունենա կարգավորված և ռիթմիկ մեխանիզմի տեսք, որտեղ աշխատանքային ռեսուրսների շարժը ճյուղից ճյուղ կկատարվի սահուն և առանց

Արդիականացման և վերազինման ենթակա աշխատատեղերի կառուցվածքը ըստ ոլորտների կանխատեսումային ժամանակաշրջանի համար կբնութագրվի հետևյալ կառուցվածքով (աղյուսակ 3.2):

Մեր կարծիքով մինչև 2011թ. արդյունաբերությունում կպահանջվի ստեղծել 120 հազար նոր աշխատատեղ, որոնք ըստ ձեռնարկությունների չափերի կբաշխվեն՝ 20 հազար փոքր, 50 հազար միջին և 50 հազար խոշոր: Շինարարության ոլորտում անհրաժեշտ կլինի ստեղծել 12 հազար աշխատատեղ, որոնց բաշխումը կլինի՝ 4 հազար փոքր, 6 հազար միջին և 2 հազար խոշոր: Տնտեսության այլ ճյուղերում ստեղծվելիք 100 հազար աշխատատեղերը կբաշխվեն՝ 40 հազար փոքր, 50 հազար միջին և 10 հազար խոշոր:

Արդիականացման և վերազինման ենթակա աշխատատեղերի կառուցվածքը ըստ ոլորտների 2007-2011 թթ. (հազար աշխատատեղ)²⁷

Աղյուսակ 3.2

Տնտեսության ոլորտներ	Աղյուսակ 3.2					Ընդամենը վերականգն. և արդիականացում ըստ ոլորտների
	2007	2008	2009	2010	2011	
Արդյունաբերություն	13.6	16.2	18.8	21.4	24.0	94.0
Գյուղատնտեսություն	8.0	9.0	10.0	11.0	12.0	50.0
Շինարարություն	0.9	1.0	1.1	1.2	1.3	5.5
Սպասարկում և ծառայություններ	14.6	15.8	17.0	18.2	19.4	85.0
Ընդամենը ըստ տարիների	37.1	42.0	46.9	51.8	56.7	234.5

Մեկ նոր աշխատատեղի ստեղծման համար անհրաժեշտ ներդրումների ծավալը ըստ ոլորտների և ձեռնարկությունների չափերի(հազար դոլար)²⁸

աղյուսակ 3.5

Տնտեսության ոլորտ	2007-2011 թթ.		
	փոքր	միջին	խոշոր
Արդյունաբերություն	3.2	4.2	5.5
Շինարարություն	2.1	2.8	3.8
Սպասարկում և ծառայություններ	2.2	2.5	3.9

ճգնաժամային երևույթների, քանի որ այդ ժամանակ, մեր փորձագիտական գնահատումների համաձայն, ՀՀ տնտեսության մեջ զբաղվածները վերաբաշխված կլինեն, իսկ վերոնշյալ քանակի աշխատատեղերի վերազինումը և արդիականացումը կնպաստի գործազրկության մակարդակի իջեցմանը մինչև բնականին սոստ թվերին:

²⁷ Աղյուսակի հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից, փորձագիտական գնահատումների հիման վրա

²⁸ Աղյուսակի հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից, փորձագիտական գնահատումների հիման վրա

Նոր աշխատատեղերի ստեղծման համար անհրաժեշտ ներդրումների ընդհանուր ծավալը ըստ ոլորտների և ձեռնարկության չափերի 2007-2011 թթ. (մլն. ԱՄՆ դոլար)²⁹

Աղյուսակ 3.6

Ոլորտներ	2007-2011 թթ.			
	փոքր	միջին	խոշոր	Ընդամենը ըստ ոլորտների
Արդյունաբերություն	64.0	210.0	275.0	549.0
Շինարարություն	8.4	16.8	7.6	32.8
Սպասարկում և ծառ. այլ ճյուղեր	88.0	125.0	39.0	252.0
Ընդամենը ըստ ձեռնարկության չափերի	160.4	351.8	321.6	833.8

Ատենախոսությունն ամփոփվում է եզրակացություններով և առաջարկություններով, որոնցից հիմնականներն են՝

1. Աշխատաշուկայի ձևավորումը կատարվել է որոշակի պայմանների առկայությամբ, և այդ պատճառով ունի միայն մեր հանրապետությանը բնորոշ կառուցվածք, նույնիսկ տարածաշրջանային առումով: Ելնելով դրանից անհրաժեշտ է մշակել ժամանակակից պայմաններից բխող աշխատանքի շուկայի զարգացմանը ուղղված ծրագրա-հայեցակարգային դրույթներ, որոնք ի վերջո կտանեն Հայաստանի Հանրապետության աշխատաշուկայի նորմալ հավասարակշիռ վիճակի:
2. Մարզային առումով անհրաժեշտ է մշակել տվյալ մարզի առանձնահատկությունները հաշվի առնող աշխատանքային ներուժի կազմակերպում՝ ներդրումներ անելով մարդկային կապիտալի մեջ, որը իր քանակական և որակական պարամետրերով կհամապատասխանի տվյալ տարածքի տնտեսության պահանջներին, ելնելով Հայաստանի Հանրապետության աշխատաշուկայի միտումներից և կանխատեսումներից:
3. Իրականացնել բնակչությանը արդյունավետ տեղեկատվությամբ և բարձր շարժունակությամբ ապահովելու ուղղված միջոցառումներ. աշխատանքից նոր ազատված աշխատողների, աշխատանքի տեղավորման կարիք ունեցող չբաղված քաղաքացիների և գործազուրկների վերապատրաստում, ուսուցում, որակավորման բարձրացում և աշխատանքի տեղավորում:
4. Աջակցել աշխատուժի առաջարկի արագ արձագանքմանը նոր առաջացող աշխատատեղերի պահանջարկին տարածաշրջանային և հանրապետական մասշտաբով, որի համար կարիք կլինի ստեղծել ընդհանուր տվյալների քաղա և ցանց:
5. Վերլուծելով մի շարք մակրոտնտեսական ցուցանիշներ և բնակչության սոցիալական իրավիճակը, կարելի է եզրակացնել, որ աշխատանքի շուկայի կարգավորման ակտիվ միջոցառումներից բացի անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել նաև պասիվ միջոցառումներին, ինչպիսիք են՝ գործա-

²⁹ Աղյուսակի հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից, փորձագիտական գնահատումների հիման վրա

զրկության նպաստի, ընտանեկան նպաստի և նվազագույն աշխատավարձի դրույքաչափերի բարձրացումը:

6. ՀՀ աշխատաշուկայի համակարգում թաքնված զբաղվածության և քողարկված գործազրկության վերլուծությունը թույլ է տալիս ասելու, որ ՀՀ-ում զբաղվածության արդյունավետ քաղաքականության մշակման և իրականացման համար անհրաժեշտ է հաշվարկել գործազրկության բնական մակարդակի մեծություն, դրանից ելնելով ավելցուկային աշխատուժի քանակի որոշում և զբաղվածության ծառայությունների միջոցով հայաստանյան աշխատուժի արտահանում եվրոպական և ամերիկյան աշխատանքի շուկաներ:
7. Ելնելով վերոնշյալից պետք չէ մտցնել ավելցուկային աշխատուժի քանակը գործազրկության մեջ, որովհետև ավելցուկային աշխատուժը ոչ միշտ է հանդես գալիս գործազրկության տեսքով, իսկ գործազրկությունն ընդհանրապես ունի բնական մակարդակ (իհարկե դա, մեր կարծիքով, վերաբերվում է ոչ անցումային տնտեսության երկրներին), չնայած ՀՀ տնտեսության մեջ ավելցուկային աշխատուժը դարձել է քողարկված գործազրկություն: Ավելցուկային աշխատուժի պահպանման հիմնական պատճառները մենք թվարկել ենք առաջին գլխում անցումային տնտեսության միջազգային փորձի նկարագրության և անցումային շրջանում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության նկարագրության մեջ իրենց բոլոր բացասական հետևանքներով:
8. Եթե զարգացած երկրներում աշխատուժի ավելցուկի երևան գալու գլխավոր պատճառները տեխնոլոգիական և կազմակերպա-կառավարչական նորամուտություններն են, արդյունավետ աշխատավարձի քաղաքականությունը, այսպե ՀՀ-ում ավելցուկային աշխատուժի առկայությունը պայմանավորված է քաղաքական ու տնտեսական համակարգի բարեփոխումների հետևանքով տնտեսության ընդհանուր փլուզումով: Ելնելով դրանից կարող ենք ասել, որ մեծանում է աշխատանքի շուկայի պետական կարգավորման նշանակությունը աշխատաշուկայի ինստիտուտների և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների միջոցով:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն արտացոլվել են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում՝

1. Արասխանյան Ս., Կարապետյան Ա., Եղիազարյան Մ., Հայաստանի Հանրապետության աշխատաշուկայի իրավիճակի վերլուծությունը, *Рынок капита- тала в Армении, Аналитический журнал*, 17, 18 (75,76), сентябрь 2001г., стр.50-51,
2. Դավոյան Ա., Կարապետյան Ա., Շիրակի մարզի քոչվար-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրները, ՀՀ տնտեսագետների միության, գիտաժողովի նյութեր, Ե., Նահապետ, 1999թ., էջ 9-11,
3. Կարապետյան Ա., ՀՀ աշխատաշուկայի պետական կարգավորման ուղղու- յունները, ՀՀ Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստի- տուտ, գիտաժողովի նյութեր, Ե., Նահապետ, 2004թ., էջ 77-84,
4. Կարապետյան Ա., Պետության դերը բարեփոխումների իրականացման գոր- ծընթացում, ՀՀ Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստի- տուտ, գիտաժողովի նյութեր, Ե., Նահապետ, 2005թ., էջ 203-206,
5. Կարապետյան Ա., Ինստիտուտների դերն աշխատանքի շուկայի կայացման գործում, ՀՀ Կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտ, գիտաժողովի նյութեր, Ե., Նահապետ, 2006թ., էջ 303-306:

Карапетян Арам Варужанович
“Проблемы государственного регулирования рынка труда
в Республике Армения”

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 “Экономика, управление хозяйством и его отраслями”.

Защита состоится 31 мая 2007г. в 16:00 часов на заседании спецсовета 060 ВАК РА действующего в Институте управления и экономических реформ по адресу: 0010, г. Ереван, ул. Тиграна Меца 4

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена исследованию проблем рынка труда в РА, и выявлению путей их решения.

Основной целью диссертации является выявление проблем занятости в переходной экономике путем анализа и предвидений, охарактеризованные особенности формирования рынка труда и методические основы решения многофакторной занятости в переходный период. Обсуждаются все виды занятости и безработицы в условиях формирования рынка труда переходной экономики.

Научная новизна диссертации состоит в следующем

- Приведены основные направления социальной политики в области занятости населения, с целью преодоления кризисной отсталости системы социального обеспечения, путем перераспределения направления и степени ответственности участников в новой финансовой модели социального обеспечения
- Определены явления скрытой занятости и скрытой безработицы на рынке труда РА и даны их численные оценки.
- Исходя из основных стремлений развития рынка труда РА в 2007-2011 гг. разработана предвидящая модель формирования основных направлений предложений и спросов рынка труда, даны количественные оценки в направлении потребности **новых рабочих мест** и подлежащих перевооружению в соответствии с отраслями и размерами предприятий.
- Сделан корреляционный анализ, получив связь между натуральным ростом **населения**, миграцией, числом преступлений и безработицей.
- Приведена модель двойного равновесия рынка труда РА с комментариями и предложением важного института для преодоления явления гистерезиса.

05.02.2013

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԱՐԱՄ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Տպագրությունը՝ «Նահապետ» ՍՊԸ

Տպաքանակ՝ 70

